

Дрьомін Віктор Миколайович

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, професор кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»

Серажим Ігор Русланович

аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПЕРСОНАЛОМ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ: УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

Установи виконання кримінальних покарань належать до так званих закритих «тотальних інститутів». Термін "тотальний інститут" у науковий обіг ввів американський соціолог Ірвінг Гофман. До них він зараховував, насамперед, психіатричні та тюремні установи. Широко відома думка Гофмана про те, що у тотальному інституті зазвичай є численна група «жителів» і нечисленна група персоналу, причому «жителі» виступають мішенню впливу, яке здійснює персонал, і прірва між першими і другим, як стверджує Гофман, величезна.

Виходячи з цих позицій, особливу сферу соціального життя, в якій створюються численні можливості для зловживань з боку персоналу, представляють місця позбавлення волі. Вивчення практики виконання покарань показує, що широко поширені випадки жорстокого або такого, що принижує гідність, поводження персоналу державної кримінально-виконавчої служби із засудженими, правопорушення з боку співробітників виправних установ, зловживання владою тощо. Запобігання протиправної поведінки представників персоналу державної кримінально-виконавчої служби є найбільш актуальною проблемою в умовах їх відносної «закритості» від суспільства. Найбільш небезпечними є кримінальні

правопорушення, насамперед, злочини, пов'язані з професійною діяльністю персоналу в установах виконання покарань. Розглядаючи кількісно-якісні показники цієї злочинності, слід урахувувати, що за виключенням даних Єдиного звіту про осіб, що вчинили кримінальні правопорушення та звітності щодо кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів щодо застосування катувань та іншого жорстокого поводження, офіційна інформація щодо кількісних показників злочинності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС) відсутня. Порівняно невисока кількість кримінальних правопорушень, вчинюваних персоналом, пояснюється низкою особливостей служби (обмеженістю території, суворим контролем за поведінкою співробітників, здійсненням відбору при прийомі на службу, постійними виховними заходами стосовно персоналу), а також певними рисами особистості представників персоналу служби (достатній рівень освіти та правової підготовки, відсутністю психічних аномалій тощо). [4, с. 169]

Але дослідження вказують, що злочинності персоналу кримінально-виконавчої служби притаманний високий рівень латентності, одним з факторів якої, як ми вказували вище, є традиційна закритість пенітенціарної системи від суспільства. Досить часто факт вчинення кримінальних правопорушень особами з числа персоналу кримінально-виконавчої служби стає відомим лише у випадку прямого втручання громадських, у тому числі правозахисних, організацій та засобів масової інформації.

Протягом останніх 10-15 років навіть при коливаннях абсолютних показників структура злочинності персоналу ДКВС України залишається достатньо стабільною – серед офіційно зареєстрованих превалюють кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, насамперед, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Так, у 2021 р., за даними Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, [1] з 44 встановлених осіб – представників персоналу кримінально-виконавчої служби – 38 вчинили злочини, у тому числі 28 – тяжкі та особливо тяжкі,

і 6 – кримінальні проступки. Найбільше встановлено осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. 307 КК України – 26, ст. 309 КК України – 5, ст. 368 КК України – 3.

Більшість з наведених кримінальних правопорушень вчинені персоналом у процесі професійної діяльності, у тому числі з використанням власних службових повноважень, мають яскраво виражену корупційну спрямованість та пов'язані із отриманням неправомірної вигоди за постачання засудженим та ув'язненим заборонених предметів і речовин, у тому числі наркотичних засобів, психотропних речей, їх аналогів або прекурсорів. Вкрай небезпечну групу становлять кримінальні правопорушення, пов'язані із катуванням, жорстоким, нелюдським поведінням із засудженими під час відбування ними покарань та ув'язненими, реальні масштаби яких значно перевищують показники офіційної статистичної звітності. Так, за даними офіційної звітності Офісу Генерального прокурора, [2] протягом 2013-2019 рр. зареєстровано та розслідувалось 416 кримінальних проваджень про злочини, вчинені персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України щодо застосування катувань та іншого жорстокого поведіння, з них 56 (13%) – про злочини зі смертельними наслідками. При цьому, однак, щорічна кількість цих проваджень невинно знижувалась – з 141 у 2013 р. до 5 у 2019 році.

У той же час, як справедливо зазначається фахівцями, незважаючи на визнаний факт існування у нашій країні злочинів, пов'язаних із катуванням, практика доведення кримінальних справ (проваджень) цієї категорії до суду та засудження винних осіб майже відсутня. [3, с. 253] Так, з усього масиву кримінальних проваджень, у яких проводилось досудове розслідування, до суду направлено лише 13 обвинувальних актів, у тому числі 2 – за фактами катувань, 9 – за фактами перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу та 2 – за фактами службової недбалості. Однак, фактична поширеність проявів незаконного насильства серед персоналу кримінально-виконавчої служби є значною вищою.

Високий рівень латентності злочинів, які вчиняються співробітниками виправних установ вимагає активізації оперативно-розшукової роботи з метою

раннього виявлення злочинних задумів. Є багато якісних наукових праць та практичних рекомендацій у цьому напрямі [5], але потрібно акцентувати увагу на необхідності швидкого обміну інформацією, яка може бути надана оперативним службам аналітиками-кримінологами, та, у свою чергу, надання доступної інформації оперативно-розшуковими підрозділами з метою корекції та удосконалення превентивної діяльності в установах, що виконують кримінальні покарання. Така постановка питання повністю відповідає задачам, що ставляться у Законі України "Про оперативно-розшукову діяльність", у п.1 ч.1 ст. 7 якого вказано, що оперативні підрозділи зобов'язані «вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів...». Слід повністю погодитися з думкою Д.М. Цехана, що першочерговим завданням є налагодження каналів систематичного отримання інформації щодо об'єкта впливу, зокрема злочинності у місцях позбавлення волі. Саме тому, на його думку, першим структурним елементом організації оперативно-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі є оперативне обслуговування пенітенціарних установ [6, с. 428]. Таким чином, необхідна спільна інформаційно-аналітична робота всіх органів і служб, метою якої повинно бути усунення кримінальних ризиків в діяльності установ ДКВС України. Фахівці в галузі ОРД традиційно акцентують увагу на необхідності вивчення конкретної оперативної обстановки в виправній установі. Вказується також на важливість інформації про час, місце, спосіб та інші обставини вчинення минулого злочину, мотиви злочину; про обставини які впливають на ступінь тяжкості злочину, а також ті, що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують чи обтяжують покарання тощо.

Безумовно, дані відомості необхідні для прогнозування і запобігання злочинам в пенітенціарних установах з боку осіб, які відбувають покарання, але не стосуються персоналу ДКВС, хоча добре відомо про існування досить тісних зв'язків між засудженими та окремими співробітниками виправних установ. Тому, звертаємо увагу на те, що на державному рівні та в окремих установах мало уваги приділяється загальній кримінологічній характеристиці злочинів, які вчиняються персоналом

ДКВС України. Інформація про зміни в динаміці, структурі, характері вчинених персоналом виправних установ злочинів, про джерела доходів, фактичний рівень життя та інша значуща інформація дозволяє коригувати роботу оперативних служб та підрозділів. Тенденції злочинності, характерної для персоналу ДКВС, особливості злочинів відповідно профілю та місцезнаходженню виправних установ, відображають можливі напрями ОРД з метою швидкого виявлення та припинення злочинів, що готуються. Взаємний обмін кримінологічною інформацією між різними підрозділами ДКВС (у рамках допустимої таємності та скритності здійснюваних заходів) є важливою ланкою у поліпшенні криміногенної ситуації в установах, які виконують кримінальні покарання. Реалізація цих цілей можлива, на наш погляд, шляхом створення у виправних установах кримінологічних служб та введенням у штат фахівців-кримінологів.

Список використаних джерел

1. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення: Офіційний веб-сайт офісу Генерального прокурора: URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення: 23.11.2022).
2. Звітність про роботу слідчих прокуратури: Офіційний веб-сайт офісу Генерального прокурора URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-robotu-slidchih-organiv-prokuraturi-2011-2019-2> (дата звернення: 23.11.2022).
3. Ігнатов О.М. Структура насильницької злочинності працівників органів внутрішніх справ / О.М. Ігнатов. Часопис Київського університету права. 2009. № 1. С. 250-254.
4. Орел Ю.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України: монографія / Ю.В. Орел. Х.: ТОВ «В справі», 2016. 416 с.
5. Кримінологічні та оперативно-розшукові засади запобігання злочинам і правопорушенням, що вчиняються персоналом виправних колоній: монографія / В. В. Коваленко, О. М. Джу́жа, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. В. В. Коваленка. Київ: Атіка-Н, 2011. 368 с.

6. Цехан Д. М. Організаційні складові оперативно-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі / Дмитро Миколайович Цехан // Правове життя сучасної України : у 2 т. : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.) / відп. ред. Г. О. Ульянова. – Одеса : ВД «Гельветика», 2019. — Т. 2. — С. 425–428.

Батюк Олег Володимирович

*доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри державної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЗАСОБАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність теми обумовлена тим, що 24 лютого 2022 року було прийнято Закон України Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 64/2022 [1] який визначив, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" [1].

Зауважимо, щоб під гарантіями забезпечення національної безпеки необхідно розуміти передбачену Конституцією і законами України систему правових норм, організаційних засобів і способів, умов і вимог, за допомогою яких здійснюється охорона і захист прав, свобод та законних інтересів людини й громадянина.